

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1994 m. gruodžio mėn. 17 d. / December 17, 1994

Nr. 245 (45)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Žiemiški apmąstymai

Sniego glėby liūtas atrodo melancholiškai. Nelyginant žmogus, apsilvęs skrandą saulėtą vasaros dieną. Į tokį žiūrime, kaip į keistą bastūną ar įsimylėjusį seną aktorį. Neverta įsimylėti šerkšnotų metų sulaukusiam. Nebent išminti. Arba Kūdikėli Jėzų, kuris, varge mano, iš kuklios kraitelės per tuos kelis tūkstančius metų vis bando pasauliui įdiegti meilę, taiką, dorovę. Bet žmonės tebelieka neramūs, atžarūs. Jie renka iš savus kelius, savo žvaigždes ir dažnu atveju pagaidauja, kad ir kiti jomis sektų. Gerai, kad tik tiek.

Mano bičiulis Balys (pavardės neminėsiu, nes ji sunkiai išsitaria) yra panašus į apsnigtą balandį. Jis mąsto ir burkuoja tik apie atsainius dalykus. Laimei, jo iškalbos sintaksė, tarsi žydra dėmesio skraistė, jusmingai plazda nuo pat sakinio pradžios iki pabaigos. Mėgstu jo klausytis. Tolygiai, kaip stebėti lengvai iš dangaus krentančias dideles snaiges. Kartais Balys klausia neatsakomus klausimus.

Štai: „Pakanka man vienos šešėlio pusės. O ką daryti su kita, kurios aksomo violetas jau liečia mylimosios veidą?“

Ir patark tu jam, po šimto violetų, ką jis turi daryti su kita šešėlio puse. Paslaptis? Iš tiesų ji skamba kaip nesamone. Bet mes turime būti atlaidūs. Švelnūs paslaptį lyrizmai mūsų amžiuje dažnai yra sakomi, liaupsinami, analizuojami. Juk dar tikime angelais.

Šitaip postrigaudamas užsiminiu apie Paslaptį. Šį žodį rašau didžiąja raide, nes, mieli skaitytojai, tiek visatoje, tiek gyvenime Paslaptis turi nepaprastą reikšmę. Juolab technologiniame amžiuje, Regime ją visur. Neretai galvas kaip duonos kepalus raiškome, kad kaip nors išsiaiškin-tumėm, kodėl taip, o ne kitaip, kodėl tas, o ne tas, kodėl ten, o ne čia. Kaip gera, kad galime klausyti — kodėl?

Kasmet švenčiame Kūdikėlio Jėzaus gimimą — nuostabią dangaus dovaną žmonijai. Vis dėlto šis įvykis yra ironiškai paslaptinas tuo, kad žmonijos didžiulė nė kiek nesilaiko to, ką savo gimimu Jis įprasmino — meile, taiką, dorovę... Švenčia žmonės.

Gieda giesmes. Sveikina vieni kitus su Kalėdomis. Linki palaimos. Dalina dovanas. O Paslaptis lieka, kaip buvusi. Ir ji išliks neatskleista tol, kol šventojo Kūdikėlio nuostata nebus įgyvendinta žemėje. Panašiai kaip Thomas Alva Edison'o didysis išradimas. Lemputė tapo visuotiniu žmonių geriu. Paspaudei mygtuką, ir užsidega šviesa.

Man jau seniai įvairūs literatūros žinovai raštuose kalta kala į galvą, kad kiekviena gera poezija turi būti paslaptina. Vienas lietuvių poetas yra pasakęs: jeigu viskas aišku, tai nėra ko ir eilėraščiui rašyti. Visiškai su tuo sutinku. Poezijoje, kaip ir religijoje, vertingiausia yra Paslaptis. Ne retorika. Ne patosas. Ne ritmas ar rimas. Tie dalykai, be abejo, eilėdarai labai reikšmingi, tačiau be paslapties dvelkimo jų efektingumas yra trumpalaikis. Graži, aiški retorika tveria ar tvers tol, kol ji bus reikalinga ta kalba šnekantiems, kaip įkvėpantis žodis tam tikru laikotarpiu. Amžiais tvers tik tai, kas iš pagrindų susieta su žmogaus — individo, ar kitos būtybės, ar ap-lamai gyvenimo egzistencine esme.

Ypatingo talento poetai, kaip antai mūsų Alfonso Nyka-Niliūnas, savo naujuose rinkiniuose nekartoja visiems įprastos, girdėtos retorikos, bet stengiasi nauju būdu suvokti, apdaiuoti mūsų būties ir buities painiavas. Kartais su stulbinančiai gyvastingu įvaizdžių antplūdžiu, kaip šio amžiaus pradžioje padarė anglų kalbos meistras James Joyce su epichiniu romanu *Ulysses*. Lygiavertiškai, žinoma, kuklesniu mastu, į džiūsiškas platumas ir gelmes įžengia ir Sigitas Geda su šiemet išleista knyga *Babilono atstatymas*. Ir čia triumfuoja kalba ir satyra.

Babiloniškos senovės atkūrimo poetas netrokšta. Tai tik metafora, kurią galime aiškinti kaip Lietuvos nūdienės sujauktos tikrovės smagų apibendrinimą. Prie Baltijos iš dangaus nenukritome. Klimato ar likimo stumiami atsi-bastėme iš kitur. Su paveldėtomis savybėmis, ydomis, meilumų, grubumu. Nesame šventuoliai. Šią knygą Geda rašė įkvėptas ir gana sparčiai. Eiliniams skaityto-

Lietuviai Baltimorės arkivyskupijos istorijoje

CEZARIS SURDOKAS

Pirmosios Amerikoje katalikų vyskupijos įsteigimas buvo Amerikos Katalikų Bažnyčios pradžia. Iki tol naujasis žemynas buvo laikomas misijų kraštu. 1789 m. rugsėjo 14 d. Maryland'e gimęs kunigas John Carroll, filosofijos ir teologijos profesorius jėzuitų kolegijose Belgijoje, Lulworth pilyje, Anglijoje, buvo įvestas vyskupu steigiamosios Baltimorės vyskupijos. Prieš tai Šventojo Sosto skyrimu nuo 1784 metų jis čia jau buvo misijos vyresniuoju. Naujoji vyskupija turėjo rūpintis aptarnavimu tikinčiųjų, gyvenančių visame JAV rytinio pakraščio plote. Ji turėjo apie 30 kunigų ir apie 35,000 katalikų tikinčiųjų, kurie sudarė mažiau nei 1% visų to meto Amerikos gyventojų. Baltimorės mieste tada buvo tik apie 950 katalikų. Daugumas katalikų tada buvo beturčiai žemės ūkio darbininkai.

Dviejų šimtų metų vyskupijos įsteigimo sukaktis Baltimorėje buvo minima ištisus metus. Baigiamosios iškilmės įvyko 1990 m. lapkričio 4 d. Sukakties proga arkivyskupijos rūpestiu ir pa-

stangomis buvo parašytas ir išleistas rimtas istorinis veikalas, apimantis 200 metų arkivyskupijos, o žymia dalimi ir visos Amerikos Katalikų Bažnyčios istoriją. Jo autorius Kansas City universiteto istorijos profesorius Thomas W. Spalding, leidėjas Baltimorės Johns Hopkins universiteto leidykla. Veikalas pavadintas „Pirmoji vyskupija (The Premier See), Baltimorės arkivyskupijos istorija 1789-1989“.

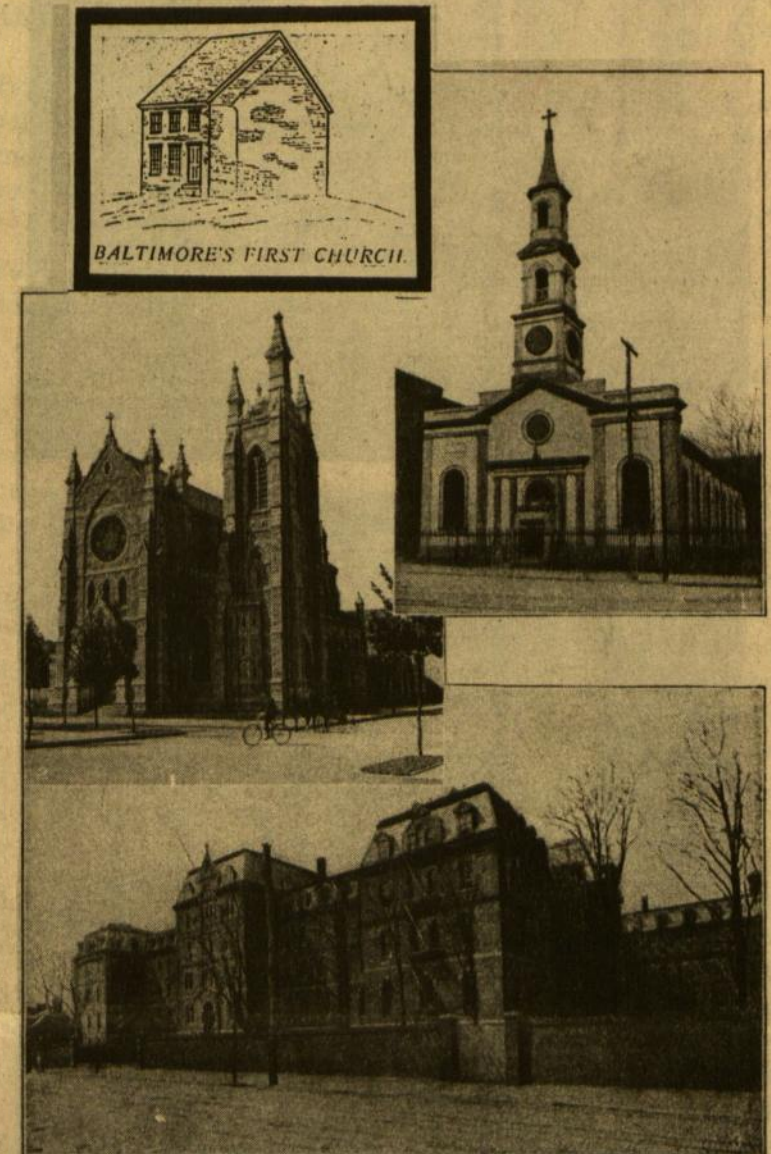
Tai stambus veikalas su 9 preliminariniais, 591 teksto, išnašu, šaltinių ir indeksų bei 24 numeruotais iliustracijų puslapiais. Iš viso 624 puslapiai. Malonu paimtį rankas knygą, kuri gražiai išleista, akademiškai parašyta, bet lengvai skaitoma ir priveda iki šių dienų. Be to, buvo įdomu patirti, kiek Baltimorės lietuvių istorijos galėjo būti įglausta į arkivyskupijos istoriją. Žinant, kad arkivyskupijos istorija, tai nėra parapijų istorija, apie lietuvių pateiktą medžiagą galima būti patenkintiems. Lietuvių parapijos pagrindiniai momentai čia yra paminėti.

Knygos turinys suskirstytas į penkias dalis, kuriose užtikinama 14 vyskupų ir arkivyskupų (du iš jų buvo kardinolais) gyvenimus, asmenybes, veiklą ir nuveiktus darbus. Autorius juos visus klasifikuoja į dvi kategorijas:

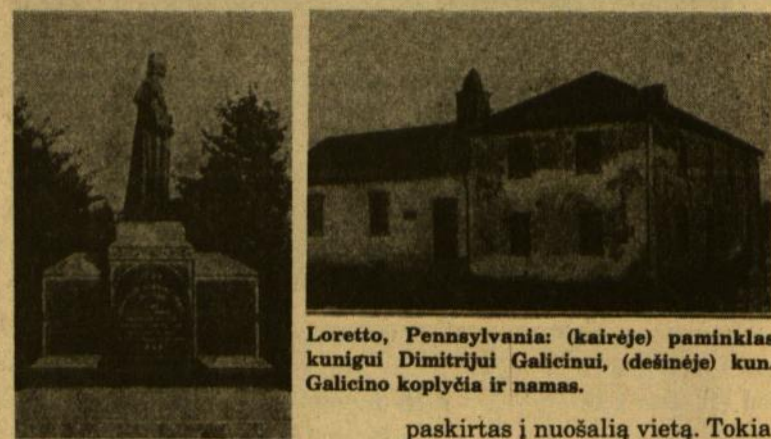
1) Tuos vyskupijos valdytojus, kurie laikėsi „Maryland'o tradicijos“, pradėtos jau pirmojo vyskupo Carroll. Toji tradicija tai buvo pasišventimas Amerikos principams, ypačiai religinės laisvės. Iki mirties vyskupas Carroll nepraleido progos kelti tuos principus ir ekumeninę dvasią. Bet turbūt ryškiausias šios tradicijos vykdytojas buvo kardinolas Gibbons, kuris dėl savo patriotizmo ir pastangų kiek galima greičiau asimiliuoti naujas bangas imigrantų, duodančių jo Bažnyčiai svetimą charakterį, tapo populiariausiu ano laiko Amerikos kataliku. Ištikimybė Dievo Bažnyčiai ir savo kraštui buvo jo religinis ir politinis tikėjimas.⁴

2) Tuos vyskupijos valdytojus, kurie nesitaikė nei prie turtuolių, nei prie aristokratų, o stengėsi padėti imigrantams ir vargšams, autorius vadina „imigrantų Bažnyčios“ ganytojais. Ryškiausi šios Bažnyčios atstovai reikia laikyti arkivyskupą Curley, kuris atstu laikėsi nuo turtingųjų ir rodė nuodirdžios simpatijos vargšams imigrantams. Priešingai Gibbons'ui, jis nedarė jokio spaudimo asimiliuotis, o ragino išlaikyti savo kalbą ir tradicijas.⁵

Kai 1940 metais Washington'o miestas buvo atskirtas nuo Baltimorės arkivyskupijos ir sudaryta nauja Washington'o arkivyskupija, pirmuoju arkivyskupu buvo paskirtas Baltimorės arkivyskupas Curley, drauge tapdamas abiejų arkivyskupijų valdytoju. Po įvesdinimo į pareigas jis nesuruošė priėmimo ar vaišių nei valdžios atstovams, nei diplomatiniam korpusui. Tą proga arkivyskupas atšventė su seneliais, parūpindamas jiems pietus pas Mažąsias vargšų seseris (Little Sisters of the Poor) Washington'e.⁶ Be to, arkivyskupas Curley buvo žymiausias antikomunistas Amerikos hierarchijoje. Pradininkas šios antrosios k-

Baltimorės katalikų bažnyčios: pirmosios vyskupijos bažnyčios brėžinys (kairėje viršuje), žemėlapis — Corpus Christi bažnyčia, dešinėje — Old St. Patrick's, apačioje — Švč. Marijos seminarija.

Loretto, Pennsylvania: (kairėje) paminklas kunigui Dimitrijui Galicinu, (dešinėje) kun. Galicino koplyčia ir namas.

tegorijos arkivyskupijos valdytojų buvo arkivyskupas Eccleston (1834-1851). Jo laiku į Maryland bangomis atvyko daug vokiečių ir airių katalikų. Dėl to gyventojuose pradėjo reikštis nepasitenkinimo, o politikojų reakcijos. Atsirado vadinamų nativistų sąjūdis. Arkivyskupas užstojo imigrantus: skatino juos organizuotis į tautines parapijas. Vokiečių redemptoristų ordinui leido steigti provinciją su centru Šv. Alfonso bažnyčioje.

Pačiu pirmuoju turbūt lietuviškos kilmės, dargi Lietuvos kunigais galėtume laikyti Pirmosios vyskupijos istorijoje užtiknamą princa-kunigą Dimitrijų Galiciną (Demitrijus Gallitzin, 1770-1840), kuris 1792 metais atvyko Amerikon kaip turistą, bet čia pasivadinęs Augustino Smito (Augustine Smith) pavardę įstojo į pulpicijonų vienuolyną ir į kunigų seminariją, kurią baigė ir buvo įšventintas kunigu pirmojo Baltimorės vyskupo John Carroll 1795 metais.⁷

Iš Europos jis norėjo pasitraukti, nes jam pabodo puotaujančių turtuolių lėbavimai, buvo nusivylęs populiariomis liberalizmo idėjomis ir buvo sukrėstas Prancūzų revoliucijos žiaurumu. Amerikoje jis norėjo atsidedi Dievo ir žmonių tarnybai ir paprašė būti

kuriuos vėliau galima pataisyti švelnių įtikinimų, užuot naudojusi drausminančias priemones, vedančias prie kraštutinumų.¹⁰ Kun. Dimitrijus Galicino misionieriaus darbas turėjo būti gana sėkmingas, nes kai jis mirė (1840 m. gegužės 6 d.) tame rajone buvo apie 10,000 katalikų, kai tuo tarpu prieš 40 metų ten buvę tik 12.¹¹

Kardinolas Gibbons buvo pirmasis Baltimorės arkivyskupas, kuriam reikėjo numatyti būdus pasirūpinti imigrantais iš Rytų ir Pietų Europos, kurie buvo visiškai kitokie negu senesnieji iš Vokietijos ir Airijos. Naujų imigrantų atvykimas dideliais skaičiais prasidėjo tik šimtmečio pabaigoje, bet jų buvimas jau buvo jaučiamas nuo 1870 metų. Amerikos Katalikų Bažnyčiai tai reikė atvykimą čekų, lenkų, italų ir lietuvių. Rytų europiečiai, nors amerikiečių visuomenėje dažnai buvo maišomi, siekė atskiro identiteto ir atskirų bažnyčių. Taip, kaip čekai atskilo nuo vokiečių kiek anksčiau, taip lenkai atsiskyrė nuo čekų Gibbons'o pirmaisiais metais, o lietuviai nuo lenkų kiek vėliau.¹² Iš tiesų čia lietuviams nuo lenkų atsiskirti nereikėjo, nes jie niekad su jais nebuvo jokiais formaliais ryšiais sujungti. Jie tik pasinaudodavo lenkų klebono, bet tikro lietuviu, kun. Končiaus patarnavimais.

Minimas kun. Petras Končius-Koncz (1840-1886)¹³ buvo pirmasis lietuvis, atvykęs Baltimorėn.¹⁴ Jį čia pakvietė Baltimorės arkivyskupas Gibbons 1878 metais, prašydamas perimti bendrą čekų ir lenkų Šv. Vaclovo (Wenceslaus) parapiją, kuriai reikėjo klebono. Kun. Končius tai parapiją kaip tik buvo tinkamas kunigas, nes jis kalbėjo ir čekiškai, ir lenkiškai. Tačiau gan greit jam teko patirti, kad su abiem grupėmis bus neįmanoma dirbti. Todėl 1879 metais jis paprašė kardinolo leidimo steigti atskirą lenkų parapiją. 1880-1881 metais kun. Končius jai pastatydino Šv. Stanislovo Kostkos bažnyčią. Tuo tarpu Baltimorėn atvyko lenkas kunigas, kurį vietos lenkai panor turėti savo klebonu.

Todėl jau 1882 metais Šv. Stanislovo draugija rašė petiją arkivyskupui, prašydama naujai atvykusį lenką paskirti į klebonu, nes kun. Končius, „būdamas lietuviu“, lenkiškai kalbėjo netai-sykinčiai, ir tarp litanių kitų kaltinimų tvirtinta, jog jis savo pamoksluose įžeidė lenkus. Kardinolas Gibbons, išklausęs abiejų pusių argumentų, pasisakė už kun. Končių. Kitais metais Šv. Stanislovo draugija ir vėl stengėsi pašalinti kun. Končių, apkaltindama jį nemoralumu. Ir jei kun. Končius nebūsiąs pašalintas, sakė jie, tai skandalas būsiąs paskelbtas viešai ir bus apeliuojama į Romą. Bet kardinolas Gibbons grasinimų neišsigando ir vėl apsisprendė už kun. Končių.

Tačiau ir kitais metais jau naujas draugijos pirmininkas vėl bandė su tokiais pačiais kaltinimais kun. Končių pašalinti. Tada kun. Končius arkivyskupui priminė apie lenkų siautėjimą keturiuose bendruomenėse, kur jie arba padegė bažnyčią, arba bandė nužudyti kunigą, arba nuėjo į schizmą. Jis sakė, kad Šv. Stanis-

(Nukelta į 4 psl.)

Šiame numeryje:

Priešais Paslaptį • Lietuviai pirmosios JAV Katalikų Bažnyčios vyskupijos istorijoje • Jurgio Kunčino naujausias romanas • Česlovas Masaitis ir jo eilėraščiai • Los Angeles Dramos sambūris IX Teatro festivalyje Čikagoje

Šviesiai apie degtinę ir meilę Vilniaus tamsoje

KESTUTIS KEBLYS

• **Jurgis Kunčinas. TŪLA.** Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993. 197 puslapiai.

Pasirodo, parafrazuojant Mark Twain'ą, nuogastavimai dėl lietuvių prozos žlugimo buvo mažumėlė per ankstyvi. Įrodymui — 1993 metų gale išleistas Jurgio Kunčino romanas *Tūla*.

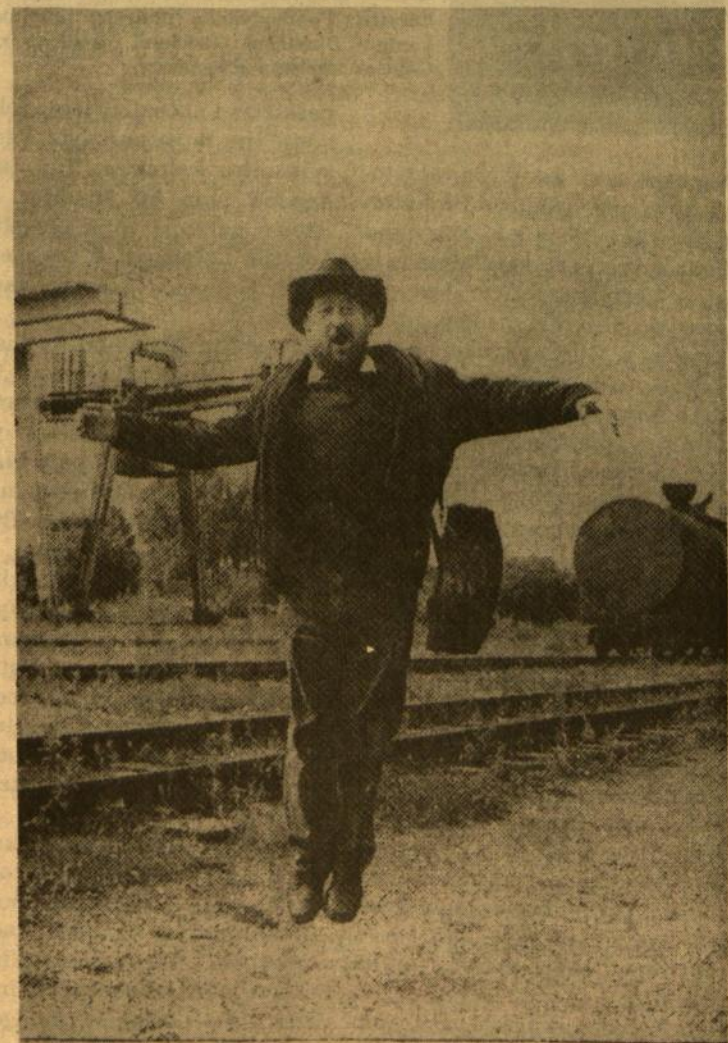
O nuogastauta buvo smarkiai, raudant ir gražant rankas, kad posovietinė proza Lietuvoje neturi jokių šansų, kad viskas tamsu, juoda, be ateities. Viena vertus, šis pesimizmas gal atrodė truputį įtartinas, nes literatai dejavo, rankose laikydami šviežią Leonardo Gutausko romaną *Vilko dantų karoliai* ir žiūrėdami į netoliese padėtus Ričardo Gavelio Vilniaus džiazus ir pokerius. Antra vertus, tie gaudūs sakymai lyg ir skambėjo įtikinančiai, nes kaipgi gali rašytojai staiga išsiversti be ezopinės kalbos, kaip gali rašyti, kai laisvėjanti ir vargstanti visuomenė neberodo jokio entuziazmo literatūrai, kai kažkoks chaosas užvaldė knygų leidybą ir prekybą, kai sunyko honorarai ir dingo profesinės privilegijos.

Bet kai jau pasidaro visai tamsu, staiga iš kažkur užsidega žiburys ir niūruma skuodžia į kamпус. Lietuvių prozos tamsumoje iš kažkur blykstelėjo Kunčinas, ne labai girdėtas ir nelabai matytas, ir su savo *Tūla* paneigė gandus, kad mūsų proza vargu ar kada beprisikels. Jo rimtą žingsnį pripažino ir krašto literatūriniai rabinai, suteikdami jam Lietuvos rašytojų sąjungos metinę premiją.

Nors Jurgis Kunčinas ir nebuvo vienas iš sovietmečiu pripažintų prozos tūzų (į rašytojų sąjungą jį priėmė, tik Sąjūdžiui jau gero kaimi įsisiūbavus), negalima sakyti, kad jis jau taip visai iš nežinios stryktelėjo ir nelauktai atsirado literatūrinio gyvenimo scenoje. Sakoma, kad jis yra išleides penkias (!) eilėraščių knygas, vieną apsakymų rinkinį ir nemažai vertęs iš vokiečių kalbos, o 1992 metais pasirodė su *Glisono kilpa*, romanu, kuris susilaukė teigiamų atsiliepimų Vilniuje ir kurį vertėtų atskirti ir čia pakeidenti. Pagaliau ir pati *Tūla* neturėjo būti didelė staigmena literatūrinį gyvenimą atidžiau sekantiems — romanas 1992 metais ėjo *Metų* žurnale. Taigi Kunčinas nėra visiškai naujokas, ir faktas, kad su *Tūla* jis įstojo pirmąjį mūsų stambiosios prozos ekipon, galėjo nustebinti tik tuos, kurie dėl savo ar dėl netobulos knygų prekybos kaltės bus pražiopsoję *Glisono kilpą*.

Iš pirmo žvilgsnio *Tūla* atrodo kaip meilės romanas, nelaimingos (kaip ir turi būti) meilės istorija. Jei atnarpliotume iš gan sudėtingo pasakojimo labai paprastas fabulos gijas, jos atrodytų maždaug taip: jaunas, neturtin gas vyrukas (pasakotojas-herojus) staiga sutinka nepažįstamą merginą, žaibiškai įsimyli, po trumpo pagyvenimo meilės ekstazėje ją praranda, savižudiškai jai keršija ir nesėkmingai mėgina vėl sugrąžinti ją sau. Pabaigoje mergina miršta ir jis, suradęs jos palai kus, pasilaidoja tik sau žinomoj vietoj. Laimei, ši banali istorija neišsemia romano turinio, o tarnauija tik kaip rėmai daug sudėtingesniai ir įdomesniai pasakojimui.

Jei jau knyga taip pavadinta, tai ir pasakojimas, atrodo, turėtų sukstis apie Tūlą. Iš dalies taip ir yra. Tarp daugelio moterų, kurios romane trumpai blyksteli, tarsi vartomam madų žurnale ar senam šeimos albume, Tūla lieka ilgiau. Ji atsiranda lyg ir fotoparodoj, kurioje iškabinta daug nuotraukų, rodančių tą pačią moterį iš daugybės perspektyvų. Tačiau nuotraukose moteris daugiausiai skendi tamsoj. Šviesa paliečia tik atskirus bruožus. Taip mes maž-

Jurgis Kunčinas

Romualdo Rakausko nuotraukos

daug sužinome, kaip Tūla atrodo (smulki, mažyte „laumžirgio“ galva, kimaus balso, bet traškaus juoko), ką ji veikia (meninė brai-

žytoja, netekėjusi), koks jos būdas (rami, nedominuojanti, jautri ir lengvai pažeidžiama, vieniša, be tampraus ryšio su realiu gyveni-

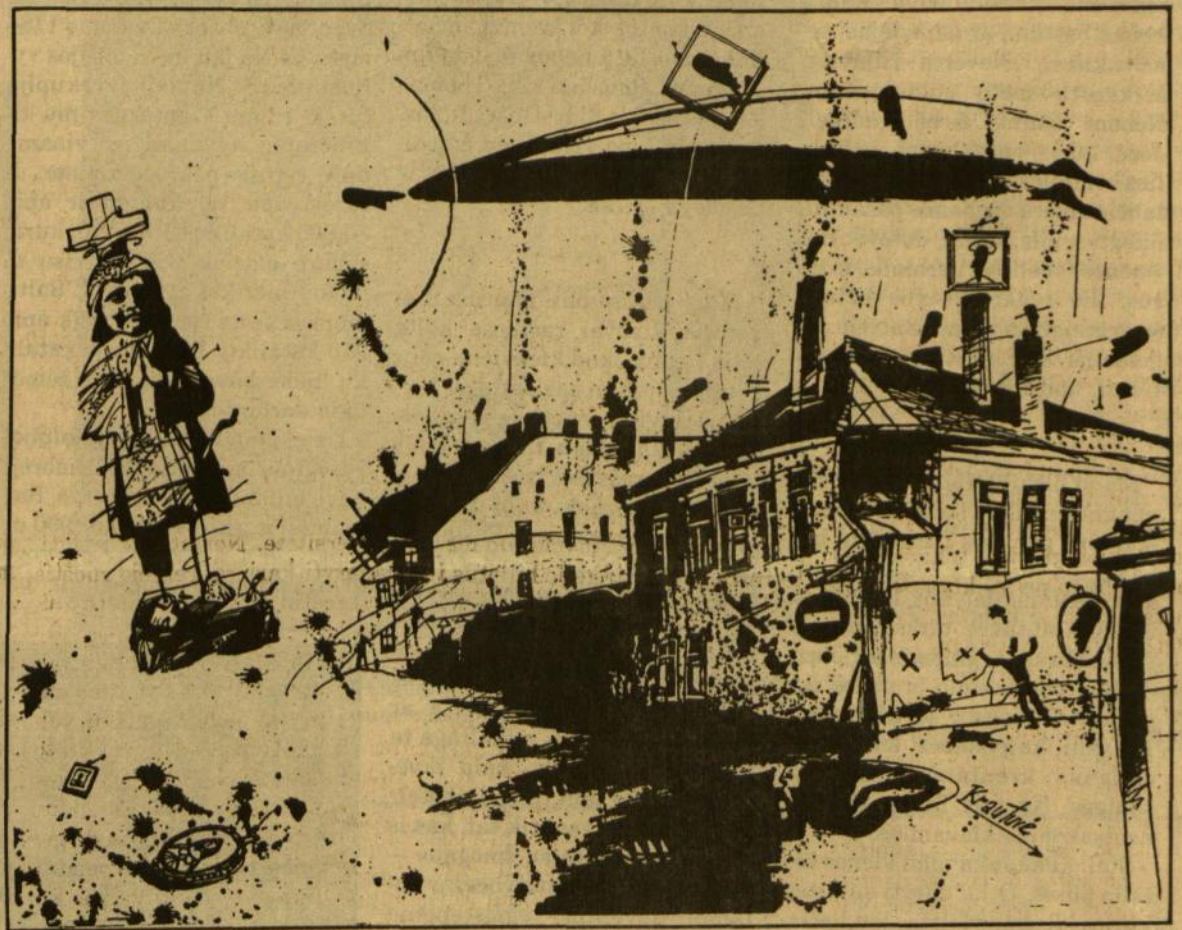
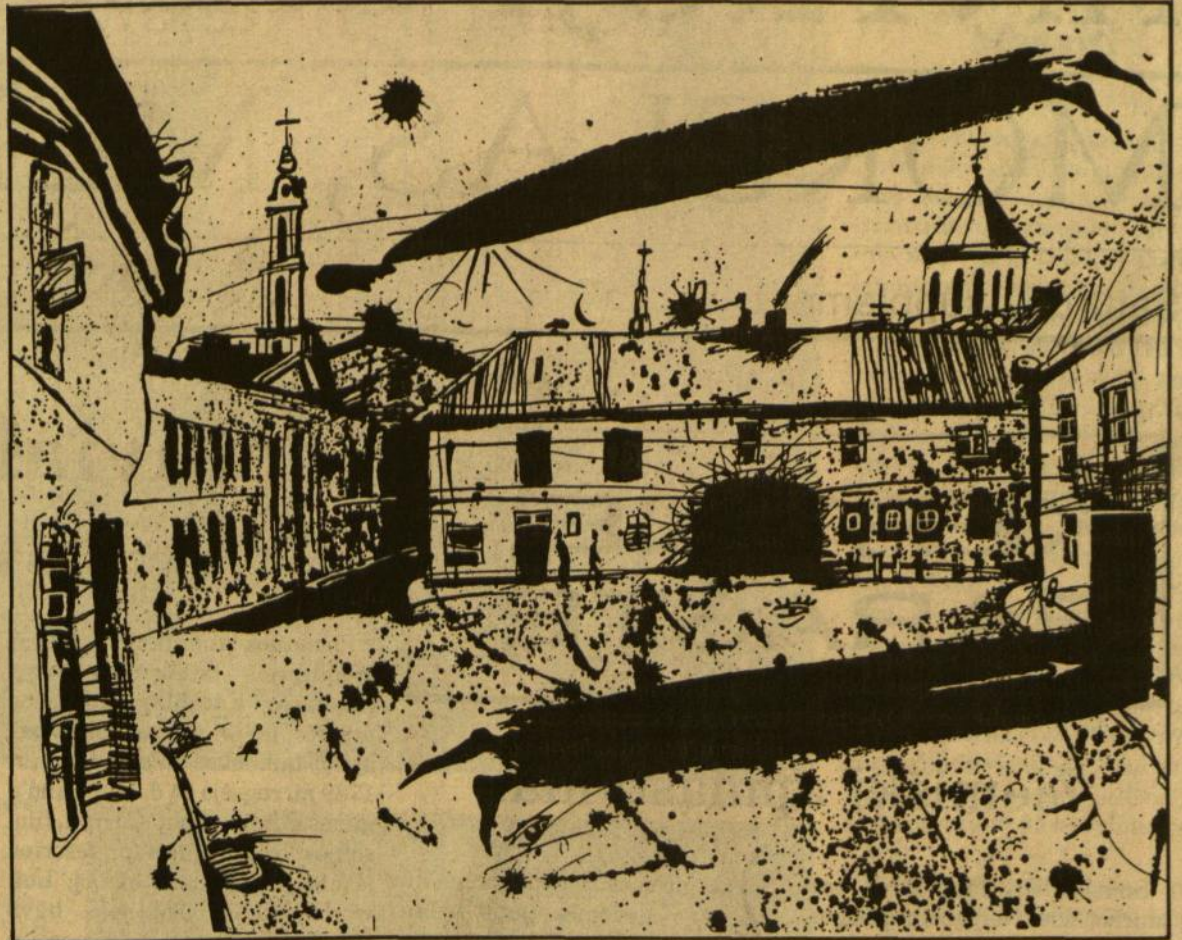
mu, truputį sapnelis — be nuovokos kur eina ir kodėl). Tačiau nepaisant gausių informacijos nuotrupų, Tūla lieka pasislėpus už miglos šydo, neatpažįstama. Ir nors pasakotojas vėl ir vėl grįžta prie Tūros, jos portretas (kaip ir taikliam V. Ajausko knygos viršelio piešiny) lieka šešėlyje. Tuo būdu romano struktūroje Tūros figūra nėra centrinė ta prasme, kad viskas apie ją sukstys, bet centre tik kaip energijos šaltinis pagrindiniam veiksmui ar kaip geodezinis stulpas, prie kurio nuolat grįžtama pasitikrinti pagrindinio pasakojimo matavimus.

Atmetus Tūlą, pagrindiniu pasakojimo taikiniu lieka pats pasakotojas. Ir tikrai, romano dėmesys skirtas jam — jis pasakojasi savo gyvenimą, savo išpūdžius, patirtį ir nuotykius. Visi kiti romano elementai — žmonės, vietovės ir fiziniai bei dvasiniai atsitikimai (įskaitant Tūlą ir jo meilę jai) — tampa reikšmingi tik pasakotojo veiklos ir jausmų orbitoje. Bet atskleidamas visa tai, kas jį supa, pasakotojas stebėtinai mažai pasako apie save. Ilgam šnekėjime, aišku, pabyra šiek tiek faktų ir apie jį. Pasakotojas Vilnių studijavo germanistiką, bet nebaigė (atrodo, kad tapo pašalintas iš universiteto dėl politinio-ideologinio nedrausmingumo), tarnavo kariuomenėje, buvo vedęs, bet išsiskyrė, be pastovaus darbo, chroniškas benamis ir dar chroniškesnis alkoholio mėgėjas. Nepasisako, kaip jis atrodo, bet turėtų būti dailus ar bent jau lytiškai patrauklus vaikiną, nes nepaisant žemos socialinės padėties, kone visos sutiktos moterys be didelių įžangų jį tuoj tempia į savo guolį. Iš pasakotojo veiksmų ir pasisakymų galime šiek tiek spręsti ir apie jo būdą — jis ramus, nepiktas, daugiau mušamas, negu mušasi, maištauja tik prieš jo laisvę varžančiuosius, kritiškas, bet pakantus, lėtas veikti, juda tik kitų traukiamas ar stumiamas. Tačiau visa ta informacija vis dėlto pilnai neatskleidžia pagrindinio romano veikėjo. Jis lieka atpažįstamu ir gal net įdomiu asmeniu, bet nepasirodo reikšmingu žmogum.

Senoviškesniame (ne per seniai dar tokius vadindavom moderniais) romane tokie pagrindinių charakterių (pasakotojo ir Tūros) atskleidimo plyšiai verstų abejoti romano literatūrinio pasiėkimu. Bet Kunčinas savo veiklą sukirpo naujoviškai — romano objektu čia ne žmogus, o gyvenimas. Tokiam romane charakterių išvystymas ir atskleidimas pasidaro nebesvarbus, nes veikėjai kartu su daiktais ir įvykiais tarnauja tik kaip iliustratyvinė medžiaga gyvenimui pavaizduoti. Tad norint pateisinti rašinio pradžioj pareikštą entuziazmą Kunčino romanui, reikia kreipti dėmesį ne į charakterius, o į jo sukurta gyvenimo vaizdą.

Kunčinas vaizduoja ne „pasaulį“, ne „būtį“, o gyvenimą specifiniame laike ir vietoje. *Tūros* vieta yra Vilnius, o laikas — vėlesnysis sovietmetis Lietuvoj. Laikotarpio perspektyva — gyvenimas, patirtas žmogaus, kuris dėl vieno kių ar kitokių priežasčių nepri-tampa prie visuomenės diktuojamų normų ir lieka nustumtas į patį žemiausią socialinį sluoksnį. Tai išsilavinusio benamio-valkatos, girtuoklio-alkoholiko perspektyva.

Vilnius nėra atsitiktinė erdvė romano vyksmui. Vilnius organiškai susijęs ne tik su pasakotojo išore, bet ir vidine būseną. Niekur kitur nebūtų įmanomi tokie įvykiai, tokie išgyvenimai, kaip čia. Kitur pasakotojas stačiai negalėtų gyventi, kiti miestai jam beveik neegzistuoja. Kauną, kurį jis nuvyksta prarasti Tūlą, net nevadina tikruoju vardu — tai tik Antrasis miestas. Klaipėdos vardas — Trečiasis miestas. Jei vardo neverti Lietuvos miestai minimi su jaukia pašaipą, tai

Dailininko V. Ajausko iliustracijos Jurgio Kunčino romanui „Tūla“ (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993)

didieji Ukrainos miestai (per kuriuos jis grįžta namo po greit pasibaigusios erotinės išvykos į Krymą) pasakotojui stačiai kelia siaubą:

„...sunku net įsivaizduoti ką nors nykesnio už milijoninį miestą — nusutintą šutos, apneštą dulkėm, alkana, piktą, atžarų keleiviui. Gal kam nors čia ir gera gyventi, bet netgi Dniepro platybė man pasirodė klaiki — jo pakrantėse [...] ant surūdijusių polių saulėje kaito dar baisiau surūdijusios skardinės būdos [...] Neužmatoma galybė tų pašiurių, jos atrodė panašios į apleistas kapines ant vandens, į mirusiųjų miestą...“ (p. 128).

Vilniui, žinoma, irgi netrūksta sąvartynų, bet čia pasakotojas mato ne pašiūres, o — bažnyčias: „...jos bent priverčia tave užversti galvą į viršų, o viršuje visados dangus — žemas, šemas, parūkavęs, tačiau dangus“ (p. 17).

Nors pasakotojas bodisi tais, kurie deklaruoja savo meilę Vilniui, o pats niekad nepraskysta sentimentais šiam miestui, netenka abejoti, kad jis Pirmąjį miestą myli. Tai jo miestas. Ne abstraktus konceptas, ne idealizuota erdvė, bet konkreti geografinė vieta, vienintelė, kurioje galėjo atsiskleisti jo nepakartojamas gyvenimas. Vilnius veikia jį ne tiek savo visuma, kiek atskirais elementais: jau minėtais bažnyčių bokštais, senais istorijos prisigėrusiais namais, tilteliais, užiegom, kapinėm, parkais ir rūšiais, na, žinoma, ir žmonėmis, lenkais ir lietuviais, kurie yra savimi, tik būdami vilniečiais.

Pasakotojas tas miesto apraiškas tapo šviesiai ir su tokiu švelnumu, kuris galimas tik mylint. Atidžiau pastudijavus, nesunkiai būtų galima rasti glaudžią paralelę tarp jo meilės Tūlai ir meilės Vilniui. Kaip Vilnelės apsuptas Užupio kvartalas tarsi kristalizuoją jam visą Vilniaus svarbą, taip ir Užupyje gyvenanti Tūla tampa neištrinama jo gyvenimo dalimi, jo likimo nuosprendžiu.

Laikas šio romano sąrangoje turi kur kas mažiau reikšmės negu vieta. Tūlos mylėjimas vyksta sovietmečio laikotarpiu, bet skaitytojas, kuris tikėsis plačios laikotarpio panoramos su aiškiu okupacijos niekšybių atskleidimu ir pasmerkimu, smarkiai nusivils. Romano herojus gyvena labai asmenišką gyvenimą, tad visuomeniniai rūpestiai

lieka toli už jo dėmesio ribų. Tam tikra prasme istorinis laikas, kuriame skleidžiasi pasakotojo gyvenimas, yra atsitiktinis. Tūlą mylėt galima būtų ir kitam periode, nes visuomeninė sąranga neturi esminės įtakos herojaus vidinei būsenai. Jis, kiek galima, politinę struktūrą ignoruoja — nei maištauja, nei nuolankiai tarnauja. Žinoma, jis neišvengiamai susiduria su sistemos apraiškom (pijokus gaudanti milicija, blai-vyklų biurokratija, kompartijos karjerizmas). Bet tai yra vien tik įkirus trukdymas jam gyventi savo gyvenimą, o ne tą gyvenimą apsprendžianti aplinkybė. Kai visuomeninė išorė aštriau kyšteli savo virbus į pasakotojo pasaulį, jis atsiliepia kandžiais komentarais, kurie nepalieka jokių abejonių, kurioj pusėj jo simpatijos. Štai jo pastabos apie žmoną, prieš aprašant muštynę užsibaigusį vizitą pas ją:

„Mano ekspati buvo viena iš tų ryžtingų moterų, kurios žūtbūtinai kovoja už savo vietą po saule ir po mėnuliu. Saule švietė jai kompartija, į kurią buvo taip nelengvai priimta... Tik giliai širdyje ji šaipėsi iš savo partijos, gal net nekentė jos, kaip nekentė užsikimšusio klozeto, srutų dušuose ir už lango šmėstiojančių žiurkių. Dar — mano girtų kalbą, kad toji partija pati padvės...“

Bet čia tik suerzinimo išaukta replika. Tokių toli gražu neužtek-tų, jei laikotarpio pavaizdavimas būtų veikalo sąrangos neišskiriama dalis. Bet Kunčino užmojis

(Nukelta į 4 psl.)

Apie Česlovą Masaitį ir jo eilėraščius

TERESĖ ALDONA
GEČIENĖ

Kad mano dėdė, tiksliau tetėnas, gerosios tetos Elenutės vyras Česlovas Masaitis rašo eilėraščius, pirmą kartą sužinojau prieš 20 metų viešėdama jų pastogėje Maryland valstijoje Havre De Grace miestelyje. Jiedu buvo tik ką palaidoję beviltiškai sirgusią vienintelę savo dukrelę, mano pusseserę Nijolytę, ir sielvartinę eilėraščiai, savaime aišku, buvo skirti jai.

Vėliau paaiškėjo, kad eiliuoti dėdė pradėjo tiesiog „nuo neatmenamų laikų“, kad jau 1944 metais, išvažiuodamas iš karštai mylimos tėviškos, paliko čia jų ištisą pluoštą. Tik vienas vienintelis, netyčia prisiglaudęs prie reikalingų popierių ir dokumentų, kartu su autoriumi išvyko į tolimą ir sunkią kelionę, kurią, kiek įmanydama, pamėginčiau nušviesti.

Nepaprastai sunkus, nepaprastai skausmingas buvo jauno matematiko išsiskyrimas su Lietuva. Tik aiškiai išgirdęs „pergalingos“ raudonosios armijos karnadas, Česlovas Masaitis pagaliau pasikinkė ištikimą bėrį, įsodino į vežimą žmoną, mažytę dukrelę ir, pasikroves būtiniausią mantą ir proviziją, prisirišęs karvutę, žingine patraukė į Vakarų Lietuvą, vis stabtelėdamas, atsigreždamas. O vienu metu netgi buvo sumanęs „grežti ratus“. „Sėsiu ant dviračio, pavažiuosiu į koki rusų užimtą kaimą, pasižiūrėsiu, kas ir kaip: gal ten ramu, nieko nežudo, nesuiminėja, gal nereiks svetur prieglobsčio ieškoti“, — pasiūlęs kartą tetai. Juk tokios gražios, tokios viliojančios buvo perspektyvos: 1937 metais puikiai baigtas Vytauto Didžiojo universitetas, pelningos privačios pamokos, vėliau įdomus laboranto darbas universiteto astronomijos katedroje, mokytojo — buvusioje jėzuitų gimnazijoje. Gražinus Lietuvai Vilnių, matematikos fakultetas ir jam priklausanči astronomijos katedra buvo perkelta į sostinę. Čia iš Vilkijos pasiprašė perkeliama ir mokytoja lituanistė, taip pat Vytauto Didžiojo universiteto absolventė Elena Balčiūnaitė. Sužadėtiniai suskubo susituokti prieš pat įvedant privalomą civilinę metrikaciją ir jaučiai įsikūrė

Česlovas Masaitis

Astronomijos observatorijoje Čiurlionio gatvėje.

Nesinorėjo, labai nesinorėjo palikti viso šito. Todėl bėrio traukiamas vežimas buvo bene paskutinis civilinis transportas iš Lietuvos, garsųjį Tilžės tiltą perkirtęs iš abiejų pusių „ eskortuojamas“ besitraukiančios vokiečių kariuomenės tankų.

Vėliau — arklys, karvė, vežimas parduoti, „magaryčių“ gaudant beveik neįmanomą tuo metu turtą — geležinkelio bilietus į Regensburg'ą. Čia jau būrėsi lietuviai, ir dėdė, neblogai mokėdamas anglų kalbą (Regensburg'as yra Bavarijoje, jį užėmė JAV kariuomenė), greitai tapo persikėleliu, o ir ne tik jį, nes čia karo metu atsirado nemažai lietuvių, reicho išvežtų darbams — stovyklos vadovu, organizatorium, o įsikūrus lietuvių komitetui — jo pirmininku. Organizaciniai Masaicio sugebėjimai aktyviai reikėsi ir toliau, pabėgėliams įsikūrus Scheinfeld'o pilyje. Energingai jo dalyvauta VLIK'o ir BALF'o veikloje.

1949-aisiais, gavęs sesers iš-

kvietimą, Masaitis su šeima leidžiasi į dar tolimesnę kelionę ir iki dabar su pasididžiavimu prisimena, kad juodu su dukrele buvo kone vieninteliai laivo keleiviai, kurių jūros liga neužsupo, neužliūliavo Atlanto bangos.

Kitais metais, apsigyvenęs Kentucky valstijoje, Česlovas Masaitis ieško darbo pagal specialybę, dėsto matematiką Nazareto koledže, vėliau ir Kentucky universitete. Norint įsitvirtinti, padaryti karjerą, reikėjo ruošti daktaratui, bet universiteto baigimo diplomą liko tėviškoje. Kelimą kartų Masaitis kreipėsi į Vilniaus universitetą, į Švietimo ministeriją, bet, savaime aišku, veltui. Tada Kentucky universiteto dekanas pasikvietė naująją dėsytąją profesiniam pokalbiui ir, kaip ir buvo galima tikėtis, du gerie specialistai greitai rado bendrą kalbą, liko patenkinti vienas kitu. Toliau — pedagoginis darbas Tennessee valstijoje, Knoxville, kur buvo užbaigtas daktaratas, o dar tolesnį maršrutą nulėmė šeimyniniai interesai: norėjosi, kad dukrelė galėtų mokytis lietuviš-

kai, kad aplinkui būtų daugiau tautiečių ir Masaiciai patraukė į Maryland valstiją, ne per toli Balmorės.

Čia buvo įsikurta ilgam. Įdomus darbas balistikos tyrimų laboratorijoje derinamas su paskaitomis kitoje darbovietėje, Delaware universitete, su įdomiais kompiuterizacijos darbais Maryland universiteto medicinos fakultete. Gabumų, sveikatos ir darbingumo būta tikrai neeilinių, jeigu prisiminsime, kad kaip tik tuo laiku profesorius dar tapo pilotu-mėgėju, kad nuolat rašė mokslinius straipsnius.

Štai tokį kelią nuėjo Česlovas Masaitis-emigracijoje — nuo alaus statinių plėvėjo vokiškame bravore (kaip jis didžiavosi vienas pirmųjų persikėlelių stovykloje gavęs tą nuolatinį ir gerai apmokamą darbą) iki plačiai žinomo mokslininko, kurio talento ir proto kibirkštėlės padėjo pakilti į nepažįstamą kosmosą, kurio pavardė nuolat figūruoja tokiuose leidiniuose, kaip *Vyrai ir moterys moksle*, *Kas yra kas moksle nuo senovės iki šių dienų*, kurį — štai jau keturis kartus — skaityti paskaitų kvietėsi Vilniaus universitetas, Kauno politechnikos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas. Pagal pirmą pašaukimą kiekvieną sykį jis ruošėsi kelionėn į Lietuvą, nepaisydamas savo rimtų negalavimų — nesveiko skrandžio, neseniai operuotos širdies. Visas šis kelias „nukeliautas pasiremiant nostalgijos lazda“, kaip vaizdingai pasakė Masaitis viename eilėraštyje. Galima tik spėti, koks būtų buvęs šis kelias čia, tėviškoje, tarp savų.

Matematikoj žodis turi nepaprastai siaurą prasmę, mėgsta sakyti mano dėdė. Tada apskritai matematika savo tvirta logika nesiderina su žmogaus prigimtimi.

Todėl savo eilėraščiuose jis siekia išplėsti tą žodžio prasmę, jį patį nugalinti, išgryninti, leisti žėrėti įvairiaspalvėm briaunom. Poezijos mėgautojai galbūt neaptiks šiuose eilėraščiuose naujų atradimų ar eilėdaros viršūnių. Bet prieš eilinį skaitytoją atsiskleis tikrai nuoširdus patriotas, sielvartaujantis dėl suluošinto tėviškos likimo, besidžiaugiantis jos pirmaisiais žingsniais į laisvę ir nepriklausomybę. Štai (Nukelta į 4 psl.)

TĖVYNEI

Širdy pasėjau ilgesį —
išdygo liūdesys.
Dabar einu
pasemt sekundžių
iš savo nykstančio buvimo
ir jom palaistyt liūdesį,
kad nelapotų.

1986.03.12

ANT TILŽĖS TILTO

Tėvyne, Tėviške, ar tu jutai,
kai širdimi, ne lūpom bučiavau
rudens miškų spalvas ir spalio vėją,
kai tau tariau: sudie, iki pavasario?

Sakiau, sugrįšiu vėl, kai mėlynas dangus
paskambins man grįžimą veveržio
varpeliais.

Pagelto rudens ir vėl ir vėl
saulėlydžių spalvom —
tiek kartu jau rašiau aš ilgesio dažais
ant Tilžės tilto: spalio devintoji...

Pavasaris dar vis negrįžta veveržio
varpeliais...

Ar jie dar skamba tavo mėlynam dangui
ir mano juodo ilgesio skliautuos?

Ar skamba, Tėviške, sakyk, sakyk!
Aš dūstu tylumoje... kalbėk!
Kalbėk, skambėk varpeliais, ilgesio daina
ir kankinio širdies užgandančiu plakimu!
Kalbėk man skausmo veveršėliais
ir begalinės tuštumos tuščia tyla,
tyla ligi anapus nebuvimo
sudužusios vilties juodoj tamsoj...

1985.10.09

TĖVIŠKĖS AIDAS

Mano tėviškos obelys žydi
Kaip jaunystės svajonė skaiti,
Ir lakšutės malda nuolat lydi
Pasiklystantį žingsnį tremty.

Aš per svetimus kaimus ir miestus
Tarp nakties, tarp viltingų šviesų
Gyvą tėviškę, laiko neliestą,
Širdyje kaip gyvybę nešu.

Aš prie Barupės gimtojo kranto
Su saulėlydžio aukso varsom
Vis klausaus, kaip rasa žolėn krenta
Sidabrinėm žvaigždutėm vėsiom.

Ten kas rytas už bundančio miško
Pro nakties balto šilko miglas
Aš matau pirmą spindulį twiskant
Pro egliaičių viršūnes žalias.

Vis su veveržio giesmė klajoju
Ten kas dieną tėvynės laukais,
Ir atbėgus vaikystė linksmoji
Ten vėl žaidžia drugeliais margais.

Neužgestantis tėviškos aidas
Nei minty, nei širdy, nei sapne
Ir, šešėlių tremty neišsklaidęs,
Laimės pasakom lydi mane!

Vokietija, 1948.03.11

PASIDARYSIU DIEVDIRBĮ

Kažką dar norėjau aš tau pasakyti šiandieną,
bet atlėkė paukščiai ir sulesė žodį bei
mintį.
Dabar skabinėju medinį tylėjimą savo.
Iš jo padarysiu sau dievdirbį seną,
kad jis man išdrožtų sustingusį skausmo
dievuką.

Tai bus tau atsakymo garsas
į niekad neištarto klausimo mįslę.

Dainava, 1987.09.16

Česlovas Masaitis

PASIRĖMĖS NOSTALGIJOS LAZDA

Sukrausiu ilgesį ir tuštumą
Į savo seną nudėvėtą krepšį
Ir, pasirėmęs linkstančia nostalgijos lazda,
Nueisiu pažiūrėt, kaip šoka, trepsi
Jaunystės laimę — spindinti, jauna!

Paklausiu jos, kodėl uždūstame
Vis bėgdami į ateities svajonę?
Kodėl pavasariai pagelsta rudens spalva?
Ar atsakys, kodėl aptemsta kloniai,
Ar ji tikės, kad vasara neamžina?

Ar ji matys, ar ji pajus mane,
Kai aš pro tėviškos pavasarių pavėsi
Į ją, į jos grakštumą, puoštą gintarais,
Tylus pro gėstantį saulėleidį žiūrėsiu...
Aš būsiu čia, o ji anapus šoks ir žais...

Jolė, 1984.06.28

MAGNETINIS DISKAS

Kompiuteri,
rašyk į magnetinį diską
gyvenimo lašančią sulą!
Paspausiu klavišą,
O tu įrašyk į masųvą:
pusantro sudužusio sapno,
eilutę buvimo iliuzijos
ir meilės trimatę matricą. Meilės —
tikros kaip naujienos,
kurias pavadinom „Tėva“!

Rašyk ir mane
į atmintį savo,
kad būčiau kaip elektros krūvis
tarp tavo diodų:
likimas paspaus elektroninį tavo mygtuką;
sustos mano laiko srovė
buvimo surizgusių vielų tinkle,
ir liks čia tiktai praėjus
tarp disko atomų,
kol naujas magnetinis laukas
ištrins mano aidą disketėj.

Likimo kompiuteris vėlei rašys
gyvenimą naują
į tuščią magnetinį diską...

1986.01.02

PASKUTINIS LAŠAS

Jau kaba paskutinis laiko lašas.
Nukris į praetį ar išgaruos į nebuvimą?
Paliks kabėt tiktai nepasakytas žodis.

Kas pasiges nepasakyto žodžio?
O laikas vis lašės.
Tiktai ne mano laikas.
Vidunaktį pakeisiu valandas
į amžinybės nuostabią dimensiją,
ir laikas jau nebelašės.
Tai — mano laikas,
jau be sekundžių, be dienų ir metų.
Kažkas sakys: pasibaigė,
o aš tylėsiu: prasidėjo.
Jau prasidėjo begalybės paradoksas...
Ar pasigėsiu aš jame nepasakyto žodžio
ir lašančių sekundžių?
Ar jų užteks man tiek,
kiek tilps iki vidunakčio?
Šio paskutinio tylinčio vidunakčio?

Dainuok, vidunakti, tylėjimą,
dainuok man paskutinę dainą.
Paskui bus tik giesmė...

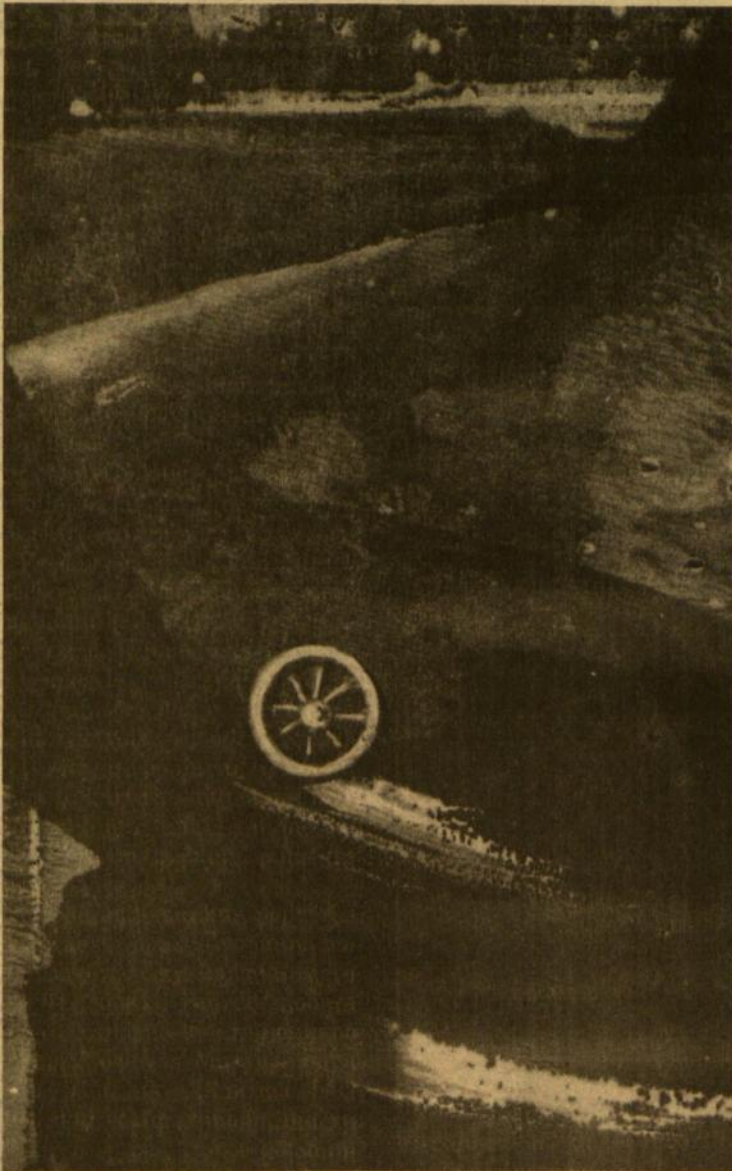
Kažkas jau stabdo
raudoną srovę mano gyslose...
Vidunakti, ar tu?

Norėčiau padainuot sudiev numirštančiam
sekunde...

Ji tyli...

1990.01.22

Česlovas Masaitis (g. 1912) — JAV gyvenantis matematikos profesorius, nuo 1935 metų rašantis eilėraščius, pastaruoju metu surinkęs juos į knygą *Nuotaukų pėdsakai*, kurią 1992 metais išleido Vagos leidykla Vilniuje.

Filomenos Linčūtės-Vaitiekūnienės iliustracijos Česlovo Masaicio eilėraščių rinkiniui „Nuotaukų pėdsakai“ (Vilnius: Vaga, 1992).

